

SOCIOLOGIE IN GRONINGEN: DE BEGINJAREN

Introspectieve 'oral history'

door Ivan Gadourek

Stichting Sociologisch Instituut?

Ergens in 1938. Ik was er zelf niet bij; moest als gymnasiast en padvinder, 100 km ten Noorden van Wenen, Tsjechische troepen naar de grens helpen dirigeren tegen de aanval van nazi-legers uit Oostenrijk; verkeersagent uit nood.

Door wie gesticht?

Door twee prominente geleerden: professor Dr. Helmuth Plessner, filosofisch antropoloog en professor Dr. E. H. Hofstee, landbouw-socioloog. Plessner was eigenlijk een vluchteling uit nazi-Duitsland, van half-joodse komaf, Hofstee werkte toen in de organisatie die later als 'de noordelijke economisch-technologische organisatie' bekend zou worden.

In dienst van onze Alma Mater genoot Plessner een salaris van 100 gulden per maand, een bedrag dat in de oorlog niet werd verhoogd. 'Genoeg om niet te sterven, Gadourek, maar nauwelijks om te leven...', vertrouwde hij mij persoonlijk toe. Behalve met diepzinnige, fenomenologisch onderlegde beschouwingen over de wezenlijke aard van de mens, troostte hij zich door lange dijkwandelingen ('het horizontale alpinisme, zou je het kunnen noemen', was zijn commentaar) en door copieuze Tsjechische zondagmaaltijden bij Mevr. Van Brakel-Polák(ová). Hij kon over alles met dankbaarheid en humor vertellen bij deze vroegere vriendin van mijn tante uit Brno, die in de jaren zestig in Haren om de hoek bleek te wonen.

Met welke achtergronden?

Behalve als dekmantel voor een asielzoeker (Plessner), zou het instituut nog andere doelen dienen. De hoogleraar strafrecht en criminologie, Mr. M. P. Vrij, volgde als student in Amsterdam de colleges van S.R. Steinmetz, de wereldbekende schrijver van de *Sociologie des Krieges*. Eenmaal in Groningen benoemd, miste Vrij de algemene maatschappijwetenschap als vak hier. Mede op zijn initiatief is in 1946 P. J. Bouman tot hoogleraar sociologie benoemd, die de oorlogsjaren in Zeeland met de studie van Max Weber had doorgebracht. Dit geschiedde allemaal vanuit de rechten-faculteit. Vrij zag het nieuwe vak vooral als keuzevak voor juridische studenten. Professor Bouman, historicus van origine, bleef de Faculteit der Rechtsgeleerdheid gedurende zijn gehele loopbaan trouw. Niet zonder koekoekseieren in andere nesten te leggen! Hij was het die in Groningen de Economische Faculteit heeft opgericht en later meewerkte aan de oprichting van de Faculteit der Sociale Wetenschappen.

Zelfstandige studierichting sociologie?

Sociologie werd gauw als bijvak of keuzevak in allerlei studies aangewend: rechten, geografie, economie, filosofie. Tot deze laatste voelde Helmuth Plessner zich vooral aangetrokken, die eigenlijk altijd een filosoof is geweest. Betrekkelijk gauw na de oorlog, in 1953, verruilde hij Groningen voor Göttingen, waar hij een eminente academische positie innam. Zo bleef men hier met één

hoogleraar, PJB, achter, geassisteerd door een lector en enkele medewerkers. Toch kon men ook hier een zelfstandig diploma sociologie behalen, dankzij de leendiensten van andere faculteiten: Van Peursen gaf filosofie, Snijders psychologie, Pen economie, Wiersma rechten, enz. Een tijdlang sprak men van De Verenigde Faculteit.

Het nieuwe vak maakte *furore*. Het aantal studenten nam gestadig toe, sociologie werd gezien als een nieuwe, naoorlogse wetenschap, belovende de maakbaarheid van de samenleving, voor sommigen een heilsleer. De toeloop van studenten maakte de uitbreiding van 'kroondocenten' (in de jaren vijftig: professoren, immers door de Kroon benoemd!) mogelijk. Men had, vernam ik, plannen om de lector-plaats in een professoraat om te zetten, maar de Economische Faculteit (waaronder sociologie toen ressorteerde) besloot ook verder van huis te zoeken. Zo ben ik in 1958 naar Groningen gekomen, om de beroemde schrijver van de *Revolutie der Eenzamen* in de bevordering der sociologie bij te staan. Het boek joeg mij stuipjes op het lijf: als exulant uit het democratische Tsjechoslowakije kon ik niet de nostalgie delen naar de verdwenen Oostenrijks-Hongaarse monarchie, noch het pacifisme en anti-Amerikanisme dat Bouman met Röling verbond. Maar dat waren in mijn ogen privé zaken, die niet in de wetenschap thuishoorden. Mijn samenwerking met professor Bouman is altijd uitstekend geweest.

Groei of Krimp ?

Definitief de groei. Hoewel - Groningen was toen al zeer beroemd. Professor Bouman was een persoon van nationale vermaardheid. Zijn leerboek van sociologie werd ook op de middelbare scholen ingevoerd. Maar hij was ook een publicist van naam: 'Weet je, Ivan, dat ik momenteel de meest gelezen schrijver van Nederland ben?', merkte hij op een dag op; 'Hella Haasse komt pas achter mij!'. De groei van het aantal studenten maakte het mogelijk om de docenten-posten, door andere faculteiten bezet, om te zetten in posten door de eigen formatie gedekt. Zo kregen we een eigen sociaal psycholoog, eigen jurist, eigen econoom. En vanzelf ook historicus. De benoemde docenten bleven niet lang - ze voelden zich aangetrokken tot hun 'moeder faculteit', die hen mede benoemde (zonder eigen financiële lasten) en waarin ze later geheel werden opgenomen. Geschiedenis vormde een uitzondering. Hier had men nagelaten de Decaan der historici inzake de benoeming te raadplegen en zo is de benoemde docent (H. Baudet) de toegang tot de faculteit der geschiedwetenschappen tijdens het leven van de decaan (Van Winter) geweigerd.

Erkenning?

Men denke op grond van de laatste alinea niet, dat sociologen een minder gewaardeerde positie innamen. Een jaar na mijn benoeming werd P. J. Bouman gekozen tot rector der Universiteit. Zijn verdiensten voor onze Alma Mater werden algemeen gewaardeerd, hij heeft immers vanuit de Faculteit der Rechtsgeleerdheid de economische faculteit gesticht en nog naar een onderdak voor de vroeger ongrijpbare gamma-wetenschappers (sociologen, psychologen,

pedagogen, criminologen, politicologen, enz.) gezocht. Het toeval wilde, dat in het jaar van zijn rectoraat, Helmuth Plessner, de stichter van het sociologisch instituut, tot rector werd benoemd van de Universiteit van Göttingen. In mei 1960 gaf hij dan de traditionele afscheidsrede - die ook door Bouman en mijzelf werd aangehoord. Het was een fenomenale *speech*, in voortreffelijk Duits, door jaren van ballingschap in Nederland niet aangetast.

Uit de ontmoeting van beide rectores is ook de *jumelage* tussen beide universiteiten ontstaan die tot heden in ere wordt gehouden. Er was nog meer: Bouman nodigde Plessner uit om in het jubileum jaar van onze *Alma Mater*, in 1964, naar Groningen te komen. Het lag in de bedoeling dat hij dan een eredoctoraat uit Bouman's handen zou ontvangen. Het lot wou echter anders. Drieënhalve eeuw van bestaan werd gevierd niet met één eredoctoraat, maar met tien. Bovendien behaagde het Hare Majesteit, koningin Juliana, zelf een eredoctoraat te aanvaarden. Welke faculteit valt de eer te beurt om het doctoraat te verlenen? Het meest sociale lid van het Koninklijke Huis moest door de sociale faculteit gehuldigd worden, was de redenering. Dit lag nog meer voor de hand daar Bouman destijds, naar werd gezegd, kind aan huis was in het Koninklijk Huis, lessen in geschiedenis en beschaving verzorgend voor de opgroeiende jeugd.

Bouman was dus 'bezet'. En zo gebeurde het onheuse feit dat een exulant uit de Tsjechische landen, een pas benoemde ('jong-broekje') professor, de erepromotor werd van de beroemde Duitse geleerde uit Göttingen. Plessner zelf werd bij zijn bezoek getroffen door een beroerte, lag in een klein kamertje op de hoogste verdieping van hotel Helvetia, waar Frau Monika hem met liefde en eerbied verzorgde. Het werd dus een promotie 'met de handschoen'.

Na de plechtigheid in de Martinikerk begaf de gehele stoet zich naar het provinciehuis waar ik de gelegenheid kreeg met de kroonprinses van gedachten te wisselen. 'Wat is Uw vak?' 'Sociologie, Koninklijke Hoogheid'. 'Dat is hélemaal geen vak!' 'Wellicht een reden om er één van proberen te maken?' 'Moet U helemaal nièt doen!!' Ik zag dat ik hier binnen drong op het gebied traditioneel als een koninklijk jachtgebied beschouwd. Ook, dat ondanks Bouman, de erkenning voor de sociologie in de prinselijke kringen niet te vinden was. Maar dit trieste feit was eerder aan Leiden, waar Beatrix sociologie heeft gestudeerd, dan aan Groningen te wijten.

Sociologie onderwijs?

De vormende aspecten hadden veel aandacht van P.J. Bouman. In zijn ogen was er in het na-oorlogse Nederland veel behoefte aan academisch gevormde mensen en het deed er niet toe of het juristen, economen, psychologen of sociologen waren. Vandaar dat al deze vakken een *verplicht onderdeel* van de doctoraal opleiding vormden. Slechts langzaam ging men tot meer specialisatie over. Het door mij ingebrachte vak, methoden en technieken, vond snel navolging bij andere universiteiten. Om plaatselijke willekeur te voorkomen, had men een *Academische Raad* ingesteld, waar men zich periodiek boog over de curricula. Het is tijdens de vergaderingen hiervan dat ik de tweede stichter van het sociologisch instituut, professor E. H. Hofstee, persoonlijk leerde kennen.

Deze werkte toen in Wageningen, was een internationaal deskundige op het gebied van *agrarian sociology*. Als lid van talrijke instituties en regeringscommissies, was hij een formidabel vergadermens en heeft nooit een zitting gemist of onvoorbereid bijgewoond. Zijn standpunt naderde dat van Bouman: de gamma-wetenschappen verdienden alle steun van de regering, in tegenstelling tot voornamelijk de medische specialismen en superspecialismen. Want die laatste vormden een dubbele last voor de overheid: de kosten van dure apparatuur tijdens de opleiding en de hoge renumeratiekosten, die de superspecialisten later zouden vragen. Neen, de voortdurende behoefte aan meer universitair onderwijs kon beter door rechten, sociologie of een ander (goedkope) gamma-vak bevredigd worden.

De studenten kwamen toen (eind jaren vijftig, begin zestig) nog geregeld bij hoogleraren op huisbezoek. Er werden talrijke excursies georganiseerd: naar grote bedrijven in het westen, naar het buitenland. Eigenlijk begon men telkens met een excursieweek voor de eerste jaars, ergens in een volkshogeschool in Drenthe. Voor collega's was PJB dan onbereikbaar: hij trachtte *coûte que coûte* de namen van alle eerstejaars in te prenten. Maar de toestroom van studenten was zo groot, dat zelfs het getrainde geheugen van een historicus het in latere jaren moest opgeven. Toen werden er de, later spraakmakende, gele kaarten ingevoerd, met de foto's van eerstejaars, die de hoogleraar vóór het spreekuur kon opvragen om zijn geheugen op te frissen.

Onderzoek?

Was er nauwelijks, had weinig prioriteit. Bouman vertelde mij over zijn enquête onder de burgemeesters van kleinere gemeenten: hij had bijna perfecte respons. Het ging om de verbetering van levensomstandigheden (salariëring), vandaar dat niemand weigerde. Hij werd echter door 'Den Haag' op het matje geroepen, daar de enquête voor de schatkist niet zonder gevolgen was.

Een echte research betref *Het bedreigde bestaan*, het probleem van het Groningse platteland: mechanisering van de landbouw, vertrek van landarbeiders uit dorpen, het onrendabel worden van de middenstandsbedrijven (bakkers, slaggers, kappers, enz.) en hierdoor een grotere afhankelijkheid van de Stad. Toen ik kwam (1958), waren de lector (C.S.Saal) en de gehele staf (Haveman, Feitsma, Van Houten) gemobiliseerd om ieder een hoofdstuk voor het gemeenschappelijke rapport te schrijven. Men bleef dienstig aan Groningen; de huisvesting van het Instituut, onder de Martinitoren aan de Grote Markt, noopte daartoe.

Ikzelf heb de landelijke data, op het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde te Leiden verzameld, naar Groningen kunnen meenemen. Zo leerden we Nederland door middel van representatieve steekproeven en houdingsschalen spiegels van eigen gewoonten, normen en waarden voor te houden. Het ging oorspronkelijk voornamelijk om de *Riskante gewoonten*, het roken en het drinken, maar culturele aspecten ging men niet uit de weg. Later, toen ik teveel 'Gadourek van de drinkgewoonten' dreigde te worden, hebben we een landelijk onderzoek naar het ziekteverzuim in de grootindustrie ondernomen, vanuit Groningen de grootste textiel-, staal-, haven-, Philips-bedrijven, enz. bereisd en meer dan 2000 ingevulde enquête formulieren

binnengehaald.

Structurele veranderingen?

Begin jaren ´zestig groeide het aantal studenten: er kwamen meer dan honderd eerstejaars, de studiekeisen werden verzwaard, de studie duurde langer, er zwermden honderden sociologen-in-spe rond. Het bleek heel gemakkelijk om nieuwe leerstoelen te verkrijgen. Als voorbeeld: op een late faculteitsvergadering stelde ik voor om *empirische sociologie* op het uitbreidingsplan te plaatsen.

‘Belachelijk’, kwam het commentaar van Snijders (psycholoog), ‘is er soms ook niet-empirische sociale wetenschap?’ Maar die was er, wist ik, dicht bij Den Haag, in Leiden, waar men jarenlang reeds wijsgerige vs. empirische sociologie hanteerde. En de leerstoel kwam er, al was ik het met collega Snijders in principe eens.

Naast eigen ‘kroondocenten’, kreeg men ook veel posten voor medewerkers. Er werd een eigen faculteit van Sociale Wetenschappen opgericht. Sociologen kregen naast psychologen en pedagogen hun eigen Subfaculteit. En hierbinnen werden allerlei vakgroepen gevormd, die verplichte maar ook bijvakken verzorgden. Gebaseerd ergens op Sorokin/Talcott-Parsons paradigmata, onderscheidde men naast de algemene sociologie talrijke specialisaties: medische-, economische-, of onderwijssociologie, men kende ook politieke of rechtssociologie, enz.

De vakgroepen waren betrekkelijk autonoom, medewerkers, bijvoorbeeld, aan vakgroep MenT (methoden en technieken) werden eveneens vrij gelaten om hun eigen weg te gaan. [Dit in contrast met bijv. het Instituut der Criminologie, waar prof. Buikhuisen zich persoonlijk achter elk onderzoek plaatste en dit geleidde; waarschijnlijk met meer prestatie en minder voldoening van medewerkers].

En de ‘jaren zestig/zeventig’?

Een ware culturele revolutie! Men zou verwachten dat het studentenprotest, in de V.S. vooral door het verzet tegen de militaire actie in Vietnam gevoed, laat zou komen in Groningen (de hoela hoepel werd hier ook verkocht toen die reeds *passée* was in de rest van de wereld!). Niets is minder waar! En dan waren wij sociologen de *democratisering* nog vóór; onder voorzitterschap van C. de Galan (econoom, prominent PvdA-lid), werden de studenten al zonder er voor te strijden in de Subfaculteitsraad opgenomen. In het begin werkte dit goed, elk lid van de Raad handelde naar de stem van zijn rede en geweten. De verandering kwam heel plotseling: de studentenfractie organiseerde zich, zond haar *vertegenwoordigers* in de universitaire raden. ‘In de middeleeuwen droegen studenten een stok toen zij om hun bestaansmiddelen bedelden - en daar sloegen zij ook hun hoogleraren mee...’, verklaarde dhr. Schröer met een trotse houding tijdens een vergadering van de Subfaculteitsraad. Toen ik vroeg welke beleidsconsequenties hij aan deze uitspraak had willen verbinden, kreeg ik geen antwoord. Het toeval wilde dat één onzer medewerkers net rond die tijd uit Amerika was teruggekeerd, vol bewondering voor de dappere houding van studenten in Californië die Reagan trotseerden en bij demonstraties tegen de

Viëtnam oorlog de traangas douches niet schuwden. Zijn houding veranderde snel, toen hij zag wat zich in Groningen aan het voltrekken was: sociologen tegen de volkstelling (al hadden zij de volkstellinggegevens voor hun onderzoeken broodnodig), instituten bezet, academie bezet, gelijke stem opeisend met de `staf` in de subfaculteits- en faculteitsraden, enz.

Dit zou niet zo erg zijn als het om democratisch handelende studenten ging. Marxistisch geschoold en georganiseerd, hield men zich aan de `ijzeren actie-discipline van de partij'. De raadsvergaderingen werden *ad hoc* onderbroken, om politieke resoluties te verzenden.

Politieke resoluties: waarover, aan wie?

Aan de ambassade van de V. S., bijvoorbeeld, of rechtstreeks aan Washington D.C., tegen bombardementen in Viëtnam. Als voorzitter had ik er geen bezwaar tegen dat men individueel zou tekenen, kon echter niet toestemmen dat de Subfaculteit de resolutie zou verzenden. Ik las uit de onderwijswet voor dat we belast waren met onderwijs en onderzoek, niet met het buitenlands beleid. Onmiddellijk kwam er een motie van wantrouwen. Na opgeschorte vergadering werd mij medegedeeld dat de Raad mij dit keer zou tolereren en niet afzetten, `gezien mijn afkomst` (als vluchteling voor het communisme). Het argument dat de universiteit de functie heeft om kennis door te geven was weinig waard in die tijd. `Kennis is macht - en macht, daar moeten we niets van hebben!`, argumenteerde een psychologie-student in de Faculteitsraad (voorzeten door Jan Jessen, die de zieke Ellemers verving en zich afvroeg, waartoe we eigenlijk dan wel dienden).

`Revolutie` door studenten of ook `van boven`?

Groningse linkse studenten prezen zich gelukkig gesteund door marxistisch georiënteerde docenten. De theoloog, later zich tot filosofie en sociologie rekenende, professor Nauta, zorgde er voor dat op de nieuw opgerichte leerstoel oost-europese filosofie de historicus Harmsen werd benoemd. Studenten nodigden uit eigen beweging de aan de V.U. afgestudeerde Pim Fortuyn uit om in Groningen eveneens marxisme te doceren. Tezamen vormden zij een vakgroep `marxistische sociologie', die (vanwege de studenten meerderheid) al gauw een dominante positie in de Subfaculteitsraad ging innemen. In de poging het marxisme tot de filosofie te beperken heb ik een privé brief aan Harmsen geschreven hem erop wijzend dat Marx vanwege zijn eruditie evenzo goed historicus, econoom, politicoloog als socioloog genoemd kon worden en dat Harmsen zich derhalve beter tot filosofie kon beperken, zoals zijn leeropdracht ook luidde. Harmsen las mijn brief in de openbare zitting (van de Subfaculteitsraad) voor met tegenargumenten, verwachtend een polemiek die de geschiedenis in zou gaan. Ik was er niet bij - en was langzamerhand moe van het studentikoos gedoe. Meer klaarheid over de vakkenafbakening verkregen we niet; in zijn oratie, waar ook de door hemzelf gevonden nieuwe mossoort en de onbevleete ontvangenis van de Heilige Maagd ter sprake kwamen, werd ons het verband tussen de oost-europese filosofie en de sociologie opleiding niet duidelijk gemaakt.

Nog later was Harmsen het niet eens met Fortuyn, die hij voor ontslag

voordroeg. Het was Jessen, die om sociale redenen voor Fortuyn tekende, en hem voor ontslag behoedde. Het 'groningse marxisme' was trouwens niets anders dan de orthodoxe leergang van de CPN, conform aan Moskou, die ook uit de toen gratis in de Academie verspreide Waarheid te leren viel.

Wie waren 'De Vier van Groningen'?

Toen Harmsen en Nauta een zelfstandige studierichting kregen in het kader van de filosofische faculteit, dacht men in wat rustiger vaarwater te zijn gekomen. Men vergiste zich niet.

Het waren tijden vol spanning in de door de studentenfactie beheerste Subfaculteitsraad. De tweede jaars studenten, waar de factie voornamelijk uit bestond, speelden een beslissende rol zelfs bij de vragen betreffende de toekomstige ontwikkeling van het vak: het opstellen van bestemmingsplannen, uit welke hoogleraren de staf zou bestaan. Men wachtte, als regel, een griepje of spit van een staflid af om dan een meerderheidsbeslissing te forceren.

Het spel kon natuurlijk ook door de staf gespeeld worden, het beslissingsproces dreigde in een impasse te geraken. Om dit te vermijden, heeft men een 'anti-overruling commissie' ingesteld. Maandenlang heeft deze elke maandag vergaderd; het uiteindelijk bereikte compromis is door het studenten-verraad (meij. Tromp) teniet gedaan.

Naast de woelige raadsvergaderingen had men ook, de bijna op een Chinees model gestoelde, 'algemene vergaderingen' ingevoerd. Deze werden buiten academische gronden gehouden, met deelname van alle studenten, volgens het 'one man - one vote' principe. Wellicht was het deze 'volksdemocratische werkwijze' die een uitdaging vormde voor Cees de Galan, een coryfee van de PvdA, hoogleraar in de economie voor sociologen. Toch heeft ook hij één van deze vergaderingen verlaten met achterlating van zijn colbert-jas, geëmotioneerd. Niet beseffend dat onder de leus van *democratisering* hier eerder een proces van *machtsovername met de in een democratie onoorbare middelen* plaats had, trachtten hij en andere stafleden de weten-schappelijke sociologie in samenwerking met de GsB-factie te redden.

De hoogleraren Ellemers, Bos, Saal en Valkenburgh gaven die poging op. Zonder overleg in een der raden, stelden zij een eigen curriculum samen, parallel aan de vigerende rooster der sociologie. De bekendmaking aan de studenten werd op het secretariaat opgehouden. Dit werd door de 'Vier van Groningen' opgevat als een poging om de hoogleraar van zijn student(en) te isoleren. Een langdurige conflict werd geboren, waarbij vele hoogleraren, zelfs uit de medische faculteit, een bemiddelende rol hebben gespeeld.

Normalisering?

Die kwam op een typisch Nederlandse wijze. In plaats van de macht aan de bevoegdheid te koppelen, vaardigde men de WUB uit, de wet op de universitaire bestuurshervorming, die de studenten pariteit in raden waarborgde. Het toeval wou, dat ik in het voorjaar 1974 sociologische instituten aan zeven prominente universiteiten in de V.S. bezocht. Overal sprak men over de studenten onrust in de verleden tijd; de idee dat jongere jaars over de leeropdrachten van hoogleraren zouden (mede)beslissen werd met verbazing of

gelach bejegend.

Inmiddels werd de strijd in Parijs en Berlijn beslecht, Vietnam door de Amerikaanse troepen verlaten, werden tekenen van spring-tij in Polen en Hongarije zichtbaar. Het rol-model van een `socioloog-komisaris` werd minder populair, niet alleen bij middenstand-ouders maar ook bij hun `offspring`. Minder en minder studenten kozen sociologie als hoofdvak. En die zulks deden, trachtten zo snel mogelijk af te studeren. De bezetting van functies in raden was niet langer een nagestreefd ideaal, maar werd een probleem...

Nog andere zaken?

De krimp van studenten kwam op een ongelukkig tijdstip. De studie werd meer en meer gespecialiseerd, men bedacht extra-cursussen in wiskunde voor `verzwaarde methodologen`, men haalde docenten uit andere faculteiten om specialisatie te bereiken (medische sociologie) of verhuisde zelf naar een andere faculteit (economische sociologie). Nog later ging de studenten-krimp gepaard met de beperking van formatie-plaatsen; vacerende docenten posten werden niet opgevuld, op nieuwe vakken kon men slechts hopen.

Maar hier laat het instrument van dit relaas, mijn geheugen, mij in de steek. Ik laat graag het vervolg en de correcties aan jongere collegae over...